

การเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนของชาวลาวโซ่งในบริบทใหม่: กรณีศึกษา ป่าแหว่

The Changing Cultural Landscape of a Lao Song Community in a New Context: A Case Study of Pahaew

ชาวพร ศักดิ์ศรี

Chawaporn Suksri

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร 10900

Faculty of Architecture, Kasetsart University, Bangkok 10900, Thailand

E-mail: s_chawaporn@yahoo.com

บทคัดย่อ

เมื่อชาวลาวโซ่งหรือไทดำอพยพย้ายถิ่นฐานจากสิบสองจุไทยภาคเหนือของประเทศเวียดนามมาสู่บริบทใหม่คือประเทศไทย ชาวลาวโซ่งจำเป็นต้องปรับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตนให้เข้ากับบริบทใหม่ที่แตกต่างและมีพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ดังตัวอย่างที่เห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงของป่าแหว่หรือป่าช้าของชาวลาวโซ่ง ซึ่งปัจจุบันเริ่มลดบทบาทและความสำคัญลง ดังนั้นบทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลง และปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของป่าแหว่ โดยได้เลือกชุมชนลาวโซ่งบ้านหนองจิก บ้านหนองปรัง และบ้านหนองเข้ ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ถิ่นฐานแรกของลาวโซ่งในประเทศไทยเป็นพื้นที่กรณีศึกษา วิธีการศึกษาใช้การสำรวจภาคสนามและสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการประกอบพิธีศพและผู้นำชุมชนด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมในพื้นที่ ร่วมกับการศึกษาภาคเอกสารและอ้างอิงข้อมูลบางส่วนจากการสำรวจชุมชนไทดำ ในสิบสองจุไทย ประเทศเวียดนาม เพื่อวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวลาวโซ่งที่มีผลต่อภูมิทัศน์ของป่าแหว่ ผลการศึกษา พบว่า ปัจจุบันป่าแหว่มีขนาดพื้นที่เล็กลง มีการใช้สอยพื้นที่หลากหลายประโยชน์มากขึ้น และมีบทบาทในการเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาลดลง โดยที่การเปลี่ยนแปลงความคิดความเชื่อ สภาพแวดล้อม และโครงสร้างของชุมชนของชาวลาวโซ่ง เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลร่วมกันต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของป่าแหว่ ทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพ รูปแบบและบทบาทการใช้งาน

Abstract

When Lao Song people migrated from their homeland in Vietnam to Thailand, they adjusted their lifestyle according to the predominant culture of the new society. These adjustments also changed their cultural landscape. This study explores the cultural transformation of the Lao Song's burial ground or Pahaew. The Lao Song community at Ban Nong Prong, Phetchaburi Province was used as a case study. Unstructured in-depth interviews with a conservation leader and funeral director in the Lao Song community were conducted to obtain descriptions of the changes in the cultural landscape. A review of documents related to the history and observations of the area were carried out to compare the past and present conditions in the community.

The results show that nowadays, the community uses Pahaew as a multipurpose area, rather than an area exclusively for religious worship, as in the past. The study concludes that cultural adaptation has transformed the Lao Song community's beliefs, environment and social structure. These changes in turn have caused the modification of Pahaew in terms of its role, physical characteristics and function.

Keywords

การเปลี่ยนแปลง (Changes)

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน (Cultural Landscape)

ลาวโซ่ง (Lao Song)

การปรับตัวทางวัฒนธรรม (Cultural Adaptation)

ป่าแฮ่ว (Pahaew)

1. บทนำ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยการศึกษาองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหม่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย โดยศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ และคณะ (ทุนอุดหนุนวิจัยศาสตราจารย์ดีเด่น 2552) โดยเน้นการศึกษาที่กลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งหรือไทดำในเขตตำบลหนองปร่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งปรากฏหลักฐานอ้างอิงว่าเป็นชุมชนลาวโซ่งที่อพยพมาตั้งรกรากเป็นแหล่งแรกในประเทศไทย เป็นชุมชนที่มีความเก่าแก่ยาวนาน และมีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างชุมชนอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวลาวโซ่งจะพยายามรักษาเอกลักษณ์ ความเชื่อ วิถีการดำเนินชีวิตและประเพณีปฏิบัติ อันสืบทอดมาจากบรรพบุรุษไว้อย่างเหนียวแน่นเพียงใดก็ตาม แต่เนื่องจากการอพยพย้ายถิ่นฐานจากดินแดนสิบสองจุไทย ประเทศเวียดนามมาสู่บริบทถิ่นฐานใหม่ ชาวลาวโซ่งจำต้องปรับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิง ทั้งสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อม ตลอดจนต้องปรับตัวในการดำรงชีวิตให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องของบริบทใหม่ตั้งแต่ก่อตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน

ด้วยเหตุที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเกิดขึ้นจากการผสมผสานกันระหว่างวิถีชีวิต วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของชุมชน ดังนั้น การปรับตัวในบริบทใหม่ดังกล่าว จึงส่งผลต่อเนื่องสู่การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ชุมชนด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่างที่เห็นได้ชัดจากการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพ รูปแบบและบทบาทการใช้งานของป่าแควหรือพื้นที่ประกอบพิธีศพ เนื่องจากมีพิธีศพเป็นพิธีกรรมสำคัญของชาวลาวโซ่งที่จัดขึ้นเพื่อส่งวิญญาณผู้ตายกลับไปสู่เมืองแถงหรือดินแดนของบรรพบุรุษในสิบสองจุไทย ดังนั้น ป่าแควจึงเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องผิอันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมลาวโซ่งทั้งหมด บทความนี้จะจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของป่าแควและปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมนั้น ประกอบไปด้วยการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและกายภาพ ทรัพยากรเทคโนโลยีความรู้ สังคม ศาสนา ความเชื่อ (Ministry of Culture, Office of The National Culture Commission & Faculty of Architecture Silpakorn University, 2006)

ดังนั้น ในบทความนี้จะนำเสนอการศึกษาวิเคราะห์ภายใต้สมมุติฐานที่ว่าสภาพแวดล้อม โครงสร้างของชุมชน คติความเชื่อ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของป่าแควทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพ รูปแบบและบทบาทการใช้งานของป่าแคว ในพื้นที่กรณีศึกษา ทั้งนี้ หากเราเข้าใจถึงปัจจัยและความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของป่าแควในพื้นที่ดังกล่าว ก็จะสามารถเข้าใจถึงแนวทางในการปรับตัวของชาวลาวโซ่งเพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งแบบแผนและประเพณีตามวัฒนธรรมดั้งเดิม นำไปสู่การศึกษาหาแนวทางในการอนุรักษ์ป่าแควได้ต่อไปในอนาคต

2. วัตถุประสงค์และขอบเขตของการศึกษา

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของป่าแควในด้านลักษณะกายภาพ บทบาทและหน้าที่และรูปแบบการใช้งาน รวมถึงศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้แก่ คติความเชื่อ สภาพแวดล้อม และโครงสร้างชุมชน โดยเฉพาะเจาะจงที่การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ป่าแควในพื้นที่ศึกษา คือ บ้านหนองจิก บ้านหนองปร่ง และบ้านหนองเข้ ตำบลหนองปร่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

3. วิธีการวิจัยและเครื่องมือ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจซึ่งเน้นการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่เป็นหลัก ศึกษาด้วยการสำรวจเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง คือ กลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งในลุ่มน้ำเพชรบุรี บริเวณตำบลหนองปร่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่กำหนดโครงสร้างเพื่อให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือโดยมีผู้ให้สัมภาษณ์หลัก ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญการประกอบพิธีศพและพิธีกรรมทางศาสนาตามความเชื่อของชาวลาวโซ่ง และผู้นำด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมชาวลาวโซ่ง ตำบลหนองปร่ง ทั้งนี้ ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจร่วมกับข้อมูลภาคเอกสาร ได้แก่ ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่หมู่บ้าน ภาพถ่าย รายงานวิจัย เอกสารของราชการ และหนังสือที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการอ้างอิงข้อมูลบางส่วนจากการสำรวจชุมชนต้นกำเนิดไทดำในสิบสองจุไทย หรือจังหวัดเขินลาและเตียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม เพื่อประกอบการวิเคราะห์

4. ลาวโซ่ง คือใคร

การเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งมีความแตกต่างกันไป โดยในสิบสองจุไทถิ่นฐานเดิม ชาวลาวโซ่งเรียกตนเองว่า ไทดำ หมายถึง คนไทหมู่หนึ่งที่นิยมสวมเสื้อผ้าสีดำ ส่วนคำว่าลาวโซ่ง ลาวทรงดำ หรือไทยโซ่ง ไทยทรงดำ เป็นชื่อเรียกกลุ่มไทดำที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยเฉพาะคำว่า ลาวโซ่ง เป็นคำเรียกที่รู้จักเป็นอย่างดีทั้งในหมู่ชาวลาวโซ่งเองและคนทั่วไป (Inpungtung, 2010) ดังนั้น สำหรับในบทความนี้จึงเรียกกลุ่มชาติพันธุ์นี้ในแคว้นสิบสองจุไทว่าไทดำ และสำหรับกลุ่มที่อยู่ในประเทศไทย เรียกว่า ลาวโซ่ง

ลาวโซ่ง มีถิ่นฐานดั้งเดิม บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำดำและแม่น้ำแดง ในทุ่งเมืองแถงดินแดนสิบสองจุไท หรือจังหวัดเดียนเบียนฟูและจังหวัดเซินลาในปัจจุบัน ก่อนถูกกวาดต้อนให้อพยพย้ายถิ่นมาสู่ถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยการกวาดต้อนเกิดขึ้นใน 4 รัชสมัย ครั้งแรกเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อ พ.ศ. 2322 ครั้งที่ 2 ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปี พ.ศ. 2335 ครั้งที่ 3 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัว ปี พ.ศ. 2371 และการกวาดต้อนครั้งสุดท้ายเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. 2421 ในการกวาดต้อนทุกครั้งชาวลาวโซ่งจะถูกกำหนดให้ตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเพชรบุรี โดยถิ่นฐานแรกที่ชาวลาวโซ่งตั้งบ้านเรือนปรากฏหลักฐานว่าในปัจจุบัน คือ บริเวณตำบลหนองปร่งอำเภอยะบอย จังหวัดเพชรบุรี (Muenjanchoey, 1998, pp. 10-15 as cited in Inpungtung et al. 2006, pp. 59-60; Punpairoj, 2011, p. 25) ชาวลาวโซ่งในพื้นที่แห่งนี้จึงถือเป็นกลุ่มที่มีอายุเก่าแก่ยาวนานมากที่สุด ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมไว้เป็นอย่างดีและเป็นรากฐานตลอดจนศูนย์รวมของวัฒนธรรมชาวลาวโซ่งทั้งหมดที่กระจายตัวอยู่ในประเทศไทย

5. บริบทถิ่นฐาน

บริบทถิ่นฐาน หมายถึง *บริบทด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ* คือ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) ได้แก่ สภาพทางภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ สภาพทางอุทกวิทยา รวมไปถึงพืชพรรณ และสิ่งมีชีวิต และสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment)

ได้แก่ สิ่งปลูกสร้าง ลักษณะทางกายภาพของชุมชน รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและโครงข่ายสาธารณูปโภค – สาธารณูปการต่าง ๆ ไปจนถึง*บริบททางสังคมและเศรษฐกิจ* อันได้แก่ ศาสนาและคติความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ เทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง ทั้งนี้ เพื่อให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงบริบทถิ่นฐานกับการปรับตัวชีวิตของชาวลาวโซ่งที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม จึงขอลำถึงทั้งบริบทถิ่นฐานดั้งเดิมของบรรพบุรุษและบริบทใหม่ในประเทศไทย ดังนี้

5.1 บริบทถิ่นฐานไทดำ (ลาวโซ่ง) ในสิบสองจุไท เวียดนาม

ดินแดนสิบสองจุไท ถิ่นฐานชาวไทดำในจังหวัดเซินลาและเดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนามมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบระหว่างหุบเขาสูงสลับซับซ้อน (intermontane plateau) ซึ่งเป็นแหล่งต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธารหลายสาย ภูมิอากาศในพื้นที่บริเวณนี้มี 2 ฤดูหลัก คือ ฤดูหนาวที่อากาศจะหนาวเย็น และฤดูร้อนที่มีอุณหภูมิสูงและฝนตกชุก ด้วยเหตุที่ลักษณะภูมิประเทศของชุมชนโดยส่วนใหญ่มีสภาพเป็นทุ่งราบสลับทิวเขาทำให้มีพื้นที่ราบน้อย ชาวลาวโซ่งจึงเลือกตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ราบแอ่งกระทะใกล้ชายป่าและแหล่งน้ำ โดยสงวนพื้นที่ราบที่สุดบริเวณใกล้ฝั่งแม่น้ำไว้เป็นที่ดินทำกิน คือ ผืนนา ส่วนบ้านเรือนจะตั้งอยู่บนที่ลาดเชิงเขาถัดจากผืนนาขึ้นไป และวางตัวเรียงไปตามความยาวของเชิงเขาในระดับความสูงลดหลั่นกันไปตามแต่ภูมิประเทศจะเอื้ออำนวย การตั้งบ้านเรือนดังกล่าวนอกจากจะช่วยหลีกเลี่ยงภัยน้ำท่วมแล้วยังสามารถใช้ลักษณะภูมิประเทศเป็นเครื่องช่วยกำหนดอาณาเขตของแต่ละครัวเรือนได้อีกด้วย (Inpungtung et al., 2006) (รูปที่ 1) ความเชื่อทางศาสนาของไทดำเป็นสิ่งที่กำหนดกรอบของวิถีคิด โลกทัศน์ และแนวทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยศาสนาของชาวไทดำประกอบด้วยระบบความเชื่อที่สำคัญเกี่ยว ข้องกับเรื่องขวัญ ผี แถน (เทวดาหรือผีฟ้า) โลกทัศน์ของชาวไทดำจึงมีผิอยู่ทุกหนทุกแห่ง เช่น ผีฟ้า ผีน้ำ ผีป่า ผีเมือง ฯลฯ ผีมีอำนาจและอิทธิฤทธิ์เหนือมนุษย์และสรรพสิ่งในโลก การกระทำของผีต่าง ๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์และธรรมชาติทั้งดีและร้าย ตั้งแต่เกิดชาวไทดำจะถูกสอนให้อยู่ภายใต้กรอบการดูแลและคุ้มครองของผีเรือนหรือบรรพบุรุษ ดังนั้น หากต้องการให้ดำรงชีวิตได้อย่างอยู่เย็นเป็นสุข ชาวไทดำจะต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามความ

รูปที่ 1 ภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมกับการตั้งถิ่นฐานของชาวไทดำ ประเทศเวียดนาม

ประสงค์ของผีต่าง ๆ และต้องแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ โดยจัดให้มีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อสื่อสารและแสดงถึงความเคารพยำเกรงอย่างเหมาะสม ในอดีตพื้นที่ว่างที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาของชาวไทดำนั้น ประกอบไปด้วยพื้นที่หลักเมืองหรือป้อมมิ่งเมือง และวังเมือง หรือแหล่งน้ำของเมืองที่สถิตย์ของเจ้าน้ำหรือผีน้ำ ซึ่งก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองของเวียดนามเคยเป็นพื้นที่ประกอบพิธีเสนเมือง และเสนผีน้ำ นอกจากนี้ ยังประกอบไปด้วยศาลผีบ้านหรือเสือบ้านซึ่งใช้เสนบ้านและป่าแฮ่วหรือป่าช้า ซึ่งใช้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีศพ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันการปกครองแบบใหม่ส่งผลให้วิถีชีวิต ความเชื่อ และประเพณีทางศาสนาของชาวไทดำบางอย่างเลือนหายไปจากการจัดระเบียบและสั่งยกเลิกของรัฐ (Pitiphat, 2002) ยกเว้นแต่ประเพณีเสนบ้านที่บางหมู่บ้านอาจยังคงทำอยู่ที่ศาลผีบ้านซึ่งถือเป็นหลักบ้าน โดยบางครั้งศาลผีบ้านนี้จะอยู่ในดงหรือเป็นหลักไม้แกนเรียก ดงเสน นอกจากนี้ ยังพบว่าพื้นที่ที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาของชาวไทดำ

หลงเหลือให้เห็นอยู่ในชุมชน คือ ป่าแฮ่ว (ป่าช้า) (Yimrewat, 2001; Inpuntung et al., 2006) สังคมเศรษฐกิจชาวไทดำตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเป็นสังคมเศรษฐกิจแบบยังชีพ เน้นทำการเกษตรและเก็บเกี่ยวผลผลิตไว้เพื่อกินและใช้ในครัวเรือนเป็นหลัก โดยการเพาะปลูกที่สำคัญ คือ การทำนา ซึ่งเป็นนาดำ หรือนาข้าวซึ่งต้องอาศัยที่ราบลุ่มที่มีน้ำเพียงพอ ชาวไทดำจึงต้องเลือกที่ราบหุบเขาที่มีธารน้ำหล่อเลี้ยงต้นข้าว และอาศัยภูมิปัญญาในการจัดการน้ำด้วยหลักแรงโน้มถ่วงของโลก เรียกว่า เหมือง ผาย ราย ริน นำน้ำเข้าสู่พื้นที่นา (Inpuntung et al., 2006) อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันการทำนาเพื่อบริโภคนิยมทำนาข้าวเจ้ามากกว่าข้าวเหนียว ซึ่งต่างจากในอดีต และมีการปลูกพืชเศรษฐกิจสำคัญอื่น ๆ ตามการสนับสนุนของรัฐ ได้แก่ กาแฟ ชา มัน และอ้อย นอกจากนี้ ยังพบการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ปลา ไก่ วัวหรือควาย และมีการปลูกผักและไม้ผลไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน (รูปที่ 2) ลักษณะสังคมและการปกครองของชาวไทดำนั้น ดั้งเดิมมีลักษณะการแบ่งชนชั้นในสังคม

รูปที่ 2 บ้านเรือนไทดำในสิบสองจุไท มีการเลี้ยงสัตว์ ขุดบ่อเลี้ยงปลาในบ้าน และปลูกพืชไร่ในบริเวณที่ลาดชันใกล้ชุมชน

แบบรัฐเจ้าฟ้า (principality) คือ แยกออกเป็นเมืองๆ ที่อิสระต่อกัน เมืองที่เป็นศูนย์กลางจะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แล้วแต่ยุคสมัยการปกครองยังส่งผลต่อการแยกใช้พื้นที่ว่างภายในชุมชนอีกด้วย เช่น การแยกป่าแล้ว ของชนชั้นปกครองออกจากป่าแล้วคนทั่วไป เป็นต้น ภายหลังจากการเปลี่ยนการปกครองเป็นระบบคอมมิวนิสต์และรวมชาติเป็นสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ประมาณราว พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) การแบ่งเขตการปกครองของเวียดนามได้เปลี่ยนไป ถิ่นที่อยู่ของชาวไทดำแต่เดิมที่เรียกว่า เมืองลตความสำคัญลง ส่วนใหญ่ จะมีสถานะกลับกลายเป็นอำเภอในปัจจุบัน การจัดสรรที่ดินภายในหมู่บ้านโดยชนชั้นปกครองเปลี่ยนเป็นการเข้าไปดูแลโดยรัฐ (Yimrewat, 2001)

5.2 บริบทถิ่นฐานลาวโซ่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ประเทศไทย

จังหวัดเพชรบุรี ถือเป็นแผ่นดินแม่ของชาวลาวโซ่งทั้งหมดในประเทศไทยก็ได้ โดยพื้นที่อำเภอเขาย้อยในตำบลห้วยท่าช้าง ตำบลหนองปรัง ตำบลทับคาง ตำบลเขาย้อย และตำบลหนองชุมพล เป็นพื้นที่ที่มีชาวลาวโซ่งอยู่มากที่สุดในจังหวัดเพชรบุรี (Suebareepong, 2009; Inpuntung et al., 2006) เมื่อพิจารณาจากลักษณะทางภูมิประเทศของพื้นที่ จังหวัดเพชรบุรีจัดอยู่ในภาคตะวันตกของประเทศ ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำเพชรบุรีซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำภาคกลาง โดยพื้นที่อำเภอเขาย้อยอยู่ในส่วนตอนกลางของลุ่มน้ำ ภูมิประเทศมีลักษณะราบเรียบถึงค่อนข้างราบเรียบ จัดอยู่ในเขตพื้นที่ลาดเชิงเขา (foot hill slope) แหล่งน้ำที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวลุ่มน้ำเพชรบุรี ได้แก่ แม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำบางกลอย แม่น้ำบางตะบูน ห้วยผาก ห้วยแม่ประจันต์ ห้วยแม่ประโคน สภาพอากาศของอำเภอเขาย้อยค่อนข้างร้อนแต่ไม่ร้อนชื้นและไม่หนาวจัด พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้สำหรับทำเกษตรกรรม ทั้งพืชไร่ ไม้ผล และนาข้าว (Panin et al., 2005; Samantararat, 2007) ทั้งนี้ จากการสำรวจพื้นที่หมู่บ้านในตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรีพบว่า ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานใกล้หนองน้ำ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวลาวโซ่งเป็นแบบกระจุกตัวเกาะกลุ่มกันอยู่บนที่ดอน ล้อมรอบด้วยพื้นที่ไร่นามีขอบเขตเส้นแบ่งระหว่างกลุ่มบ้านเรือนกับพื้นที่เกษตรชัดเจน สามารถมองจากหมู่บ้านผ่านทุ่งนาไปเห็นภูเขาได้ คล้ายถิ่นฐานเดิมของบรรพบุรุษซึ่งเป็นภูเขาสลักซับซ้อน (Panin, 2008) (รูปที่ 3 และ 4)

รูปที่ 3 สภาพภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนลาวโซ่ง ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

รูปที่ 4 ฝึนนาบ้านหนองเข้ ตำบลหนองปรัง สามารถมองเห็นวัดหนองปรังอยู่ด้านหลัง

ในเรื่องความเชื่อทางศาสนา ชาวลาวโซ่งในจังหวัดเพชรบุรีเป็นคนมีสองวัฒนธรรม คือ เป็นวัฒนธรรมผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมภาษาและศาสนาที่สืบทอดมาจากชาวไทยดำในสิบสองจุไทย และวัฒนธรรมที่รับเอาแบบแผนวัฒนธรรมในภาคกลางของประเทศไทยเข้ามาเพิ่มเติม เช่น ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยความเชื่อที่สืบทอดมาจากดินแดนสิบสองจุไทย ได้แก่ ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องผีฟ้าหรือแถง ผีบ้าน ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องขวัญ เป็นต้น (Inpuntung et al., 2006)

สังคมชาวลาวโซ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ยังชีพด้วยการทำนาดำ รองลงมา คือ การประกอบอาชีพ ปลูกพืชไร่ เลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ เป็ด วัว และ ควาย สัตว์เลี้ยงที่สำคัญ คือ หมูเพราะต้องใช้ในพิธีกรรม แต่ปัจจุบันไม่นิยมเลี้ยงเพราะสามารถหาซื้อได้ง่ายจากตลาด (Panin et al., 2008) การทำนาแต่เดิมนั้นเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ทำนาปีซึ่งจะทำครั้งเดียวในช่วงฤดูฝน

6. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนลาวโซ่งจากสิบสองจุไทยเพชรบุรี

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นผลของความสัมพันธ์หรือการกระทำกันอย่างสมดุลย์ ระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรมหรือองค์ประกอบทางสังคมต่าง ๆ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยสะท้อนถึงการพัฒนาของสังคมหรือชุมชนนั้นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ในสังคมหรือชุมชนนั้น อาทิ บ้านเรือนที่พักอาศัย สิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ถนนหนทาง พื้นที่เกษตรกรรมและชุมชน และสิ่งที่จับต้องไม่ได้ คือ บรรยากาศที่รับรู้ได้เป็นจินตภาพของชุมชนเฉพาะแห่งนั้น โดยอาจเรียกได้ว่า เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้น อันรับรู้ได้จากภาพที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่นที่ได้รับ และวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่แห่งนั้น (Samantar et al., 2007; De Blij & Harm, 1977 as cited in Ministry of Culture, Office of The National Culture Commission & Faculty of Architecture Silpakorn University, 2006)

ทั้งนี้ วัฒนธรรมชาวลาวโซ่งเป็นรูปแบบของการดำรงชีวิตที่เป็นผลมาจากการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมของถิ่นอาศัย ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนลาวโซ่งมีลักษณะที่สอดคล้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งมีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิต และคนในท้องถิ่นมีการดำรงชีวิตที่ใกล้ชิดธรรมชาติ มีระบบเครือญาติที่เข้มแข็งเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ (Ministry of Culture, Office of The National Culture Commission & Faculty of Architecture Silpakorn University, 2006)

ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชาวลาวโซ่ง ส่งผลให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะทั้งในรูปของโครงสร้างชุมชนทั้งการตั้งบ้านเรือน โครงข่ายสาธารณูปโภค ลักษณะทางกายภาพต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งรวมไปถึงการใช้พื้นที่ว่างต่าง ๆ ทั้งพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่บริเวณเรือน ที่ว่างสาธารณะภายในชุมชน และที่ว่างซึ่งเกี่ยวข้องกับศาสนา โดยวัฒนธรรมดั้งเดิมบางส่วนที่ถูกถ่ายทอดจากชาวไทดำในสิบสองจุไทย เวียดนาม สู่วัดลาวโซ่งในไทยยังคงปรากฏให้เห็นได้ในภูมิทัศน์ของชุมชนตำบลหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี ดังจะกล่าวต่อไป

6.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทดำ สิบสองจุไทยประเทศเวียดนาม

จากการสำรวจภาคสนามที่สิบสองจุไทยหรือจังหวัดเตียนเบียนฟูและจังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนามในปัจจุบัน พบว่า โครงสร้างของชุมชน การเลือกตำแหน่งที่ตั้งชุมชน พื้นที่เกษตรกรรม ตลอดจนการวางตัวเรือนของชาวไทดำ ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนที่สะท้อนถึงความพยายามในการปรับตัวของชาวไทดำเพื่อการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของถิ่นฐาน ดังจะเห็นได้จากการสร้างเรือนของชาวไทดำที่เกาะกลุ่มลดหลั่นขนานไปตามพื้นที่ลาดเชิงเขา การทำนาซึ่งต้องใช้น้ำมากจะทำในบริเวณพื้นที่ราบเชิงเขาหรือที่ราบระหว่างหุบเขา ซึ่งมีภูมิประเทศที่ช่วยกักเก็บน้ำได้ดีกว่าพื้นที่ลาดชันส่วนพืชไร่อื่น ๆ เช่น กาแฟ ชา และอ้อย ที่ต้องการน้ำน้อยกว่าข้าวและสามารถขึ้นได้ในพื้นที่มีดินน้อยจะปลูกตามพื้นที่ลาดเชิงเขา ทั้งนี้ ตัวเรือนในชุมชนส่วนใหญ่จะวางขวางตะวัน ซึ่งสันนิษฐานว่าเพื่อให้ตัวเรือนได้รับแสงอาทิตย์ สร้างความอบอุ่นในฤดูหนาวและให้ลมตะวันตกเฉียงใต้ผ่านตัวเรือนได้ในช่วงฤดูร้อน นอกจากนี้ ยังอาศัยแนวรั้วเตี้ยทำจากไม้ไผ่ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น และความสูงต่ำของภูมิประเทศให้เป็นเครื่องแบ่งอาณาเขตระหว่างเรือนแต่ละหลัง มีทางเดินขนาดเล็กเชื่อมโยงทั่วบริเวณหมู่บ้าน (รูปที่ 5 และ 6) เนื่องจากมีพื้นที่ราบในชุมชนน้อยโครงข่ายถนนภายในชุมชนจึงมีลักษณะเป็นธรรมชาติ (organic plan) เป็นถนนดินบดอัดที่มีขนาดเล็ก บางครั้งเป็นเพียงทางเดินที่ลัดเลาะไปตามแนวระดับความลาดชันของแผ่นดิน การสัญจรในชุมชนส่วนใหญ่จึงใช้ได้เพียงการเดินเท้า รถจักรยานยนต์ หรือรถยนต์ขนาดเล็กเท่านั้น

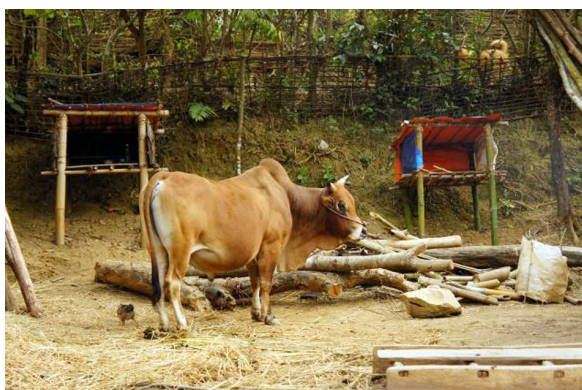
ภูมิลักษณะของถิ่นฐานเป็นปัจจัยหล่อหลอมวัฒนธรรมนาคำของชาวไทดำ ดังที่พบเห็นจากการสำรวจภาคสนามในเขตพื้นที่บ้านหม่อง และบ้านกู่ จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม พบว่า พื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่ของชาวไทดำเป็นผืนนาที่มีระดับความสูงลดหลั่นกันและผืนนาจะอยู่ในพื้นที่ราบซึ่งมีระดับต่ำกว่าพื้นที่อื่น ๆ โดยเฉพาะแหล่งน้ำ เพื่อให้สามารถอาศัยหลักแรงโน้มถ่วงของโลกปล่อยกระแส น้ำจากภูเขาไหลผ่านระบบเหมืองฝาย ราย ริน ไหลเข้าสู่ผืนนาได้อย่างทั่วถึง แต่ในกรณีที่แหล่งน้ำมีความสูงอยู่ในระดับไล่เลี่ยกับผืนนาจะใช้กังหันวิดน้ำผ่านรินหรือรางน้ำทำจากไม้ไผ่ส่งน้ำเข้าสู่ผืนนา เป็นระบบชลประทานที่ไม่ต้องอาศัยเครื่องสูบน้ำ (รูปที่ 5)

รูปที่ 5 กลุ่มเรือนไทดำที่วางตามลาดที่เชิงเขาและการทำนา โดยปรับเปลี่ยนที่ไล่ระดับจากสูงถึงต่ำที่บ้านบาน จังหวัดเขินลา

รูปที่ 6 สภาพแวดล้อมภายในชุมชนไทดำที่บ้านกู๋ จังหวัดเขินลา

รูปที่ 7 เชื้อนเซออยู่ในบริเวณเรือนชาวไทดำที่บ้านกู๋

รูปที่ 8 ป่าแฮ่ว (ป่าช้า) ของชาวไทดำใกล้กับบ้านกู๋

ด้วยเหตุที่ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นรากฐานของวัฒนธรรมชาวไทดำ ดังนั้น แม้ว่าพิธีเสนต่าง ๆ จะเริ่มเลือนหายไป แต่พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตบางส่วนยังคงอยู่ควบคู่ไปกับพื้นที่ว่างสาธารณะของชุมชนที่ใช้ประกอบพิธีดังกล่าว สะท้อนให้เห็นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ดังจะเห็นได้จากการสำรวจภาคสนามที่บ้านกู๋ ตำบลฮ้างตลอด อำเภอมาเยน จังหวัดเขินลา ที่พบว่า ยังคงมีป่าแฮ่วอยู่ในชุมชน โดยในป่าแฮ่วมีเชื้อนแฮ่วของผู้ตายทั้งชายและหญิงสร้างแยกกันเป็นสัดส่วนชัดเจน เชื้อนแฮ่วนี้เป็นเหมือนประตูล่องวิญญาณผู้ตายสู่เมืองแกงหรือเมืองสวรรค์ นอกจากนี้ พบว่า มีเชื้อนเซอหรือศาลผีบรรพบุรุษข้างฝ่ายมารดาในบริเวณเรือน ส่วนพื้นที่สำหรับเป็นที่สถิตย์ของผีบรรพบุรุษฝ่ายบิดาจะเรียก กะล่อฮ่อง พบในตัวเรือน ลูกหลานชาวไทดำมีหน้าที่ทำพิธีเสนเรือนหรือพิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษที่เชื้อนแซและกะล่อฮ่องนี้ เพื่อแสดงถึงความกตัญญูรวมถึงให้ได้รับความคุ้มครองจากผีบรรพบุรุษ อย่างไรก็ตาม ในหมู่บ้านที่ทำการสำรวจไม่พบศาลผีบ้านเหมือนดังเช่นที่ระบุไว้ในข้อมูลภาคเอกสารที่

กล่าวก่อนหน้านี้ แต่พบว่ามีภูมิทัศน์วัฒนธรรมใหม่เกิดขึ้นในชุมชนคือ ลานบ้าน ศาลาประชาคม ร้านค้า และร้านอาหาร เป็นต้น (รูปที่ 7 และ 8)

6.2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนลาวโซ่ง

ตำบลหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี

เพื่อให้เข้าใจในลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชาวลาวโซ่ง ตำบลหนองปรัง ได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในบทนี้จึงขอลำถึง โดยจำแนกตามลักษณะกิจกรรมในการดำรงชีวิตที่มีความสัมพันธ์ในเชิงกายภาพของชุมชนลาวโซ่ง ในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

โครงสร้างชุมชนและผังชุมชนของลาวโซ่งหนองปรัง

รูปแบบของการวางเรือนในชุมชนแบบเกาะกลุ่มกระจุกตัวกันของชาวลาวโซ่ง และการวางผังชุมชนที่ใช้เพียงรั้วไม้ไผ่สานหรือรั้วไม้ขัดแตะเตี้ย กั้นระหว่างบริเวณเรือน สะท้อนถึงความเป็นเครือญาติหรือความเป็นพวกเดียวกันของชาวลาวโซ่ง การกั้นรั้วเตี้ยหรือรั้วโปร่ง

ซึ่งทำให้ผู้คนในแต่ละเรือนไปมาหาสู่มองเห็นและพูดคุยกัน
ได้โดยง่าย ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้
แน่นแฟ้นมากขึ้น ยามมีบุคคลแปลกหน้าเข้ามาเยือนก็
สามารถรับรู้ได้ในทันที เป็นเครื่องป้องกันตัวของในชุมชน
ไปด้วยในตัว อย่างไรก็ตาม เมื่อความเจริญเข้ามายังชุมชน
บุคคลภายนอกเข้ามายังหมู่บ้านมากขึ้น ประกอบกับแหล่ง
ทรัพยากรไม้รวกและไม้ไผ่ในการทำรั้วลดลง รั้วแบบใหม่
จึงเริ่มเข้ามาแทนที่ เช่น รั้วมะขามที่ทาง อบต. เป็นผู้ให้
การสนับสนุน และรั้วคอนกรีต นอกเหนือจากประเด็นที่
กล่าวมา จากการสำรวจ พบว่า สภาพภูมิประเทศของที่ตั้ง
ถิ่นฐานของชาวลาวโซ่งในตำบลหนองปรัง เป็นที่ราบขนาดใหญ่
มีพื้นที่มากเพียงพอทั้งการทำเกษตรกรรมและตั้ง
บ้านเรือนต่างจากถิ่นฐานบรรพบุรุษ ชาวลาวโซ่งจึงปรับตัว
ให้เข้ากับภูมิประเทศ โดยเลือกตั้งกลุ่มเรือนในที่ดอนและ
ทำนารวมถึงการเกษตรอื่น ๆ ในที่ราบต่ำ (รูปที่ 9 และ 10)

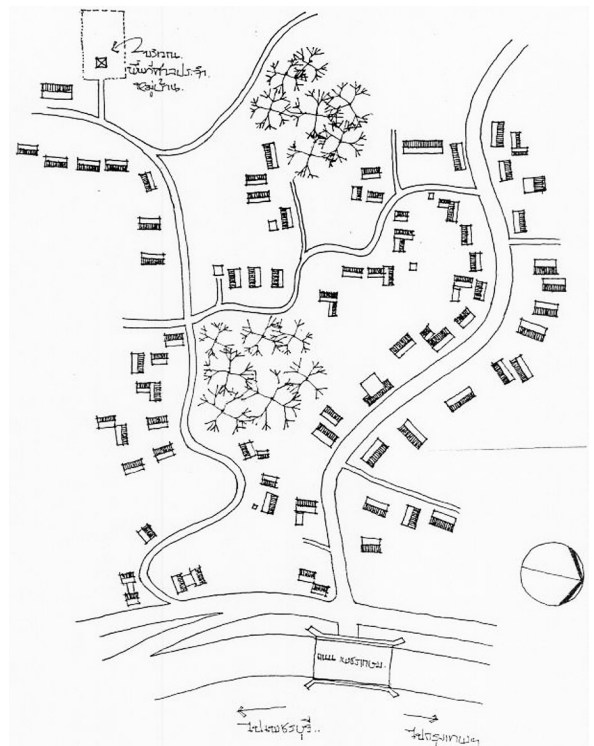
การทำนา

ชาวลาวโซ่งหนองปรังได้รับคำสั่งสอนจากบรรพ-
บุรุษมาช้านานให้เลือกทำนาในพื้นที่ต่ำกว่าห้วยหรือหนอง
สอดคล้องกับภูมิปัญญาการทำนาชาวไทยดำในสิบสองจุไทย
แต่เนื่องจากสภาพภูมิประเทศในบริบทใหม่เป็นที่ราบ
ต่างจากถิ่นฐานบรรพบุรุษที่มีเทือกเขาสูงมากมาย บางครั้ง
ที่นาของชาวลาวโซ่งจึงอยู่สูงกว่าหรืออยู่ในระดับที่เสมอกัน
กับหนอง ดังนั้น จึงต้องปรับตัวโดยใช้ระบบทดน้ำ
อื่น ๆ เข้าช่วย ถนอม คงยืมละไม ผู้นำชุมชนด้านการ
อนุรักษ์วัฒนธรรมลาวโซ่ง ตำบลหนองปรัง เจ้าของพิพิธ-
ภัณฑ์บ้าน-ถนอม และหยด จอกถม ผู้อาวุโสบ้านหนองจิก
ตำบลหนองปรัง กล่าวว่า ในอดีตต้องใช้เครื่องมือ เช่น
ระหัด และโพงวิดน้ำ แต่ในปัจจุบันชาวลาวโซ่งเปลี่ยนจาก
การทำน่าน้ำฝน หรือนานปี มาทำนาปรัง เพื่อให้ได้ผลผลิต
สูงขึ้น การใช้ระหัดวิดน้ำหรือน้ำฝนไม่เพียงพอต่อการ
ทำนา 2 ครั้ง ในปัจจุบันจึงต้องพึ่งพาคลองชลประทานของ
รัฐ และเครื่องสูบน้ำ ส่วนรถไถนาถูกนำมาใช้แทนที่ควาย
ซึ่งทำงานได้ช้ากว่า (Kongyilamai & Jokthom, per-
sonal communication, January 29, 2011)

อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการทำนายังมีองค์
ประกอบภูมิทัศน์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และปรากฏให้เห็นใน
ชุมชนลาวโซ่งหนองปรัง คือ เล้าข้าว และลานตากข้าว ซึ่ง
ปัจจุบันมีการใช้ทั้งลานดินในบริเวณเรือน ลานตากข้าว
ขนาดใหญ่ของเอกชน หรือแม้แต่บางหมู่บ้านใช้ลาน
คอนกรีตด้านหน้าศาลปู่ตาเป็นลานตากข้าวด้วย

รูปที่ 9 ถนนคอนกรีตและแนวรั้วไม้ไผ่ของบ้านเรือนในชุมชน
ลาวโซ่งบ้านหนองปรัง ตำบลหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี

รูปที่ 10 ผังแสดงกลุ่มเรือนลาวโซ่ง บริเวณบ้านหนองปรัง ตำบล
หนองปรัง

การทอผ้าและการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

การทอผ้าไหมยังเป็นสิ่งสำคัญในวัฒนธรรมของ
ชาวลาวโซ่ง นอกจากจะถูกนำมาใช้สอยเป็นเครื่องนุ่งห่ม
แล้ว ยังเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในพิธีกรรมต่าง ๆ ของ
ชาวลาวโซ่งตั้งแต่เกิดจนตาย ไม่ว่าจะเป็นพิธีเสนต่าง ๆ
พิธีแต่งงาน และพิธีศพ นอกเหนือจากนี้ การทอผ้าไหมยัง
สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและความผูกพันทางเครือญาติ
ดังจะเห็นได้จากการสัมภาษณ์เพชร หวังรอง ผู้อาวุโสแห่ง

หมู่ที่ 4 บ้านหนองปร่ง ที่ว่าน้องสาวมีหน้าที่ต้องทอผ้าเตรียมไว้สำหรับปูรองศพของพี่สาวในยามตาย ทั้งนี้ ในอดีตหญิงชาวลาวโซ่งทุกคนจะถูกสอนให้รู้จักการทอผ้า รวมถึงการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และย้อมคราม โดยในเรือนของชาวลาวโซ่งจะต้องมีกี่ทอผ้าตั้งไว้ทุกเรือน และในบริเวณเรือนหรือริมรั้วจะมีการปลูกต้นหม่อนไว้เลี้ยงไหม รวมถึงปลูกต้นครามไว้ย้อมผ้าอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันการเลี้ยงไหมทำได้ยากมากขึ้น เนื่องจากการใช้สารฆ่าแมลงในการเกษตรทำให้ตัวไหมได้รับพิษยาฆ่าแมลงที่ปลิวมาตามลม ดังนั้น เมื่อไม่มีตัวไหม วัตถุประสงค์ที่ใช้ทอผ้า คือ เส้นไหมจึงน้อยลงไปด้วย ชาวลาวโซ่งต้องซื้อเส้นไหมจากที่อื่นเพื่อนำมาใช้ทอผ้า การทอผ้าไหม กี่ทอผ้า อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการเลี้ยงไหม ซึ่งรวมไปถึงใบหม่อนและต้นคราม ที่เคยปรากฏอยู่ทั่วไปในทุกเรือน จึงหลงเหลือให้เห็นน้อยมาก (Whangrong, personal communication, January 28, 2011)

ศาลปู่ตาและป่าแหว่ (ป่าช้า)

เมื่อลาวโซ่งได้ย้ายการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนต้นกำเนิด ณ ประเทศเวียดนาม มาสู่บริบทใหม่ แม้ว่าแบบแผนในการดำรงชีวิตบางประการเริ่มเปลี่ยนไป แต่ความเชื่อและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาหรือความเชื่อเรื่องผีที่เป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมที่สะท้อนตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงอยู่ แม้ถูกปรับเปลี่ยนผสมผสานให้เข้ากับพุทธศาสนาในถิ่นฐานใหม่ ดังปรากฏร่องรอยให้เห็นชัดเจนในรูปของภูมิทัศน์ของที่ว่างสาธารณะ ซึ่งเกี่ยวข้องกับศาสนา อันได้แก่ พื้นที่ศาลปู่ตา และพื้นที่ป่าแหว่ (ป่าช้า) อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจภาคสนามทำให้ทราบว่าในอดีตชาวลาวโซ่งหนองปร่งเคยมีพิธีเสนบ้านที่ศาลปู่ตา ซึ่งเป็นที่สิงสถิตย์ของบรรพบุรุษ แต่ในปัจจุบันไม่พบพิธีเสนบ้านที่เป็นพิธีกรรมชัดเจนเหมือนในอดีต ทั้งนี้ จากคำบอกเล่าของถนนอม คงยิ้มละไม ทำให้ทราบว่าในช่วงปีใหม่ลูกหลานชาวลาวโซ่งหนองปร่งจะนำอาหารไปเซ่นไหว้ที่ศาลปู่ตา เพียงแต่ไม่ได้เป็นกิจกรรมใหญ่ระดับหมู่บ้าน (Kongyimlamai, personal communication, January 29, 2011) นอกเหนือจากนี้ ยังพบว่า มีป่าแหว่ปรากฏอยู่ในชุมชนเช่นเดียวกับชุมชนไทดำ จังหวัดเขินลา ประเทศเวียดนาม โดยองค์ประกอบต่าง ๆ ของป่าแหว่ ไม่ว่าจะเป็นเขื่อนแหว่ หรือสิ่งประดับเขื่อนแหว่ ก็มีความคล้ายคลึงกันอย่างมากอีกด้วย อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจ พบว่า ในปัจจุบันป่าแหว่ที่ตำบลหนองปร่ง มีขนาด

เล็กลงและเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์จากเดิม (รูปที่ 11)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวลาวโซ่ง มีความสัมพันธ์โยงใยกับทุกคนในชุมชนลาวโซ่ง วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและชีวภาพ การแปรเปลี่ยนขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมท้องถิ่นในบริบทใหม่ที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันนี้ ย่อมจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ว่างสาธารณะและการดำรงชีวิตประจำวันของชาวลาวโซ่งหนองปร่งเช่นเดียวกัน

7. ป่าแหว่กับประเพณีที่เกี่ยวกับความตายและพิธีศพ

ป่าแหว่ ที่กล่าวถึงในที่นี้หมายถึงป่าช้าของชาวลาวโซ่ง เป็นสถานที่เผาศพและฝังอัฐิของผู้ตาย โดยสำหรับชาวลาวโซ่งแล้วการตายเปรียบเสมือนการเปลี่ยนที่อยู่อาศัยจากโลกมนุษย์ไปสู่โลกผี ซึ่งไม่ได้แตกต่างจากโลกมนุษย์เลยเพียงแต่อยู่คนละที่กัน ป่าแหว่จึงเป็นสถานที่เชื่อมโยงและส่งดวงวิญญาณของคนตายสู่เมืองฟ้า ดังเดิมพิธีศพของชาวไทดำ ในแคว้นสิบสองจุไทยที่ต้องตามประเพณีโบราณจะมีความสลับซับซ้อนและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก ครอบครัวชาวไทดำจึงจัดพิธีศพที่สมบูรณให้เฉพาะปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ และแม่เท่านั้น หากเด็กหรือคนหนุ่มสาวตายก่อนวัยอันสมควร หรือคนตายด้วยสาเหตุผิดปกติ มักจะทำพิธีศพอย่างรวบรัด ตามปกติชาวไทดำจะประกอบพิธีศพให้แล้วเสร็จภายใน 1 วัน 1 คืน ที่เรือนของผู้ตายโดยทำพิธีอาบน้ำศพพร้อมสวดส่งผีคนตาย และในเช้าวันที่ 3 จะเป็นวันที่นำศพไปสุ่ป่าแหว่ แต่สำหรับผู้ตายที่มีญาติพี่น้องมากจะต้องตั้งศพไว้ที่เรือนอย่างน้อย

รูปที่ 11 บริเวณศาลปู่ตา บ้านหนองเข้ ตำบลหนองปร่ง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาของชาวลาวโซ่งในไทย

7 วัน (Pitiphat, 2002, pp. 84-86) พิธีกรรมที่เกิดขึ้น ณ ป่าแคว้นนั้นเป็นขั้นตอนที่สำคัญใช้เวลาประมาณ 2-3 วัน ในการทำพิธี โดยจะเริ่มตั้งแต่การโยนไข่ไก่เพื่อเสี่ยงทาย ก่อนวันนำศพมาฝังป่าแคว ในวันถัดมาจึงนำศพมาเผาบน กองฟืน โดยมีพิธีเช่นผีก่อนการเผา พิธี หลังจากนั้นในวัน รุ่งขึ้นจึงเป็นพิธีเก็บอัฐิใส่ลงในไห เช่นผีกผู้ตาย และตัดไม้ ในบริเวณนั้นเพื่อสร้างกระท่อมที่เรียกว่า *เฮือนแคว* ครอบ เหนือหลุมฝังศพ บนเฮือนแควจะบรรจุของใช้ที่มอบให้ ผู้ตาย ทั้งนี้ ถ้าหากผู้ตายเป็นผู้ชายเฮือนแควจะประดับ ด้วยต้นจ้าวฟ้าหรือกาบ 2 ต้น ต้นหนึ่งเรียกว่า *ตุง* บนยอด มีถาดเรียกว่า *พานขาว* าว บนพานผูกธนู 1-2 คัน โคน ต้นแขวนเสื้อกางเกงใหม่ 2 ชุด และประดับด้วยไม้แกะสลัก รูปนกเรียกว่า *นกกา* ซึ่งผู้ตายจะใช้ไปเมืองฟ้า ส่วนเสา อีกต้นจะประดับด้วยธงใบกล้วยและแขวนผ้าขาวกับผ้าขิด ในกรณีที่ผู้ตายเป็นผู้หญิงเฮือนแควจะถูกประดับด้วยต้น บัว (ปลีกล้วย) ที่เป็นเสาลายต้นประดับด้วยธงขนาดเล็ก เฮือนแควและสิ่งประดับเรือนที่กล่าวมานี้เป็นองค์ ประกอบที่สำคัญ ซึ่งทำให้ป่าแควของชาวไทยคำมีลักษณะ เฉพาะแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ นอกจากนี้ การ แบ่งชนชั้นการปกครองในอดีตของชาวไทยคำยังส่งผล ต่อการแยกพื้นที่ป่าแควหรือป่าช้า ทั้งนี้ ชนชั้นปกครองจะ ประกอบพิธีศพใกล้ชิดญาติ เรียกว่า *ดงเชียงแก้ว* ขณะที่ สามัญชนจะประกอบพิธีศพ ณ ป่าแควใกล้กับนาข้าวใน หมู่บ้าน (Inpuntung et al., 2006, p. 134) (รูปที่ 12)

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพิธีศพของชาวไทยคำต้อง เปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายการปกครองของเวียดนาม ยุคใหม่ งานศพต้องจัดเสร็จสิ้นภายใน 3 วัน การเซ่นสังเวย ผิดด้วยสัตว์ใหญ่ เช่น ควาย กิ๊ยกเล็กไป บางแห่งก็เปลี่ยน มาใช้วิธีฝังศพแทน หรืออาจใช้วิธีฝังศพผู้ตายไว้ก่อนแล้ว ต่อมาก็ขุดกระดูกมาใส่หม้อรวมกันแล้วจึงฝังใหม่อีกครั้ง และไม่ว่าจะใช้การเผาแล้วฝังกระดูกหรือฝังศพ ก็จะมี การสร้างเรือนแควไว้เหนือหลุมศพผู้ตาย เพื่อใช้เป็น เรือนส่งวิญญาณของผู้ตาย (Yimrewat, 2001) ทั้งนี้ จาก การได้เดินทางสำรวจป่าแควในเวียดนามบริเวณ บ้านกู่ ตำบลฮ้างตลอด อำเภอมายเซิน จังหวัดเซินลา พบว่า พื้นที่ ดังของป่าแควจะอยู่ในบริเวณที่โล่งใกล้พื้นที่เกษตรกรรม ห่างจากกลุ่มบ้านอยู่บริเวณหัวบ้านแต่ก็ไม่ไกลเกินกว่า จะเดินถึงได้ แล้วมักจะตั้งอยู่บนเนินเขาหรือที่ลาดเชิงเขา ที่มีความชันไม่มาก พื้นที่ฝังศพหรือที่ตั้งเฮือนแควจะมีการ แยกส่วนกันอย่างชัดเจนระหว่างชายและหญิง เฮือนแควจะ มีขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับเฮือนแควในประเทศไทย และจะ

ใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นทั้งไม้ไผ่ และอาจมุงด้วยกระเบื้อง โดยรูปแบบของเรือนแควจะมีความคล้ายคลึงกับบ้านเรือน ที่ชาวไททรงดำอาศัยอยู่ในปัจจุบัน (รูปที่ 12)

สำหรับในประเทศไทย ป่าแควส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ ทางทิศตะวันตก บริเวณท้ายหมู่บ้าน โดยตามคติความเชื่อ ห้ามสร้างเรือนทับป่าแคว เพื่อสงวนรักษาพื้นที่ไว้ (Jaturawong, 1997, p. 97 as cited in Inpuntung et al., 2006; Panin et al., 2008) ตำแหน่งป่าแควจะตั้งอยู่ห่างจากกลุ่ม บ้านเรือนออกไป แต่อยู่ในระยะเดินได้สะดวก ส่วนใหญ่จะ ตั้งอยู่สัมพันธ์กับทิศลมประจำถิ่นที่พัดมาจากทางทิศใต้ ทั้งนี้ เนื่องจากวัฒนธรรมชาวลาวโซ่งในประเทศไทยเป็น วัฒนธรรมสองศาสนา คือ ชาวลาวโซ่งจะนับถือทั้งศาสนา พุทธและนับถือผีตามศาสนาดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอด จากบรรพบุรุษ พิธีศพของชาวลาวโซ่งจึงได้รับการปรับ เปลี่ยนโดยนำพิธีทางศาสนาพุทธเข้ามาร่วมด้วย คือ จะตั้ง ศพที่เรือนและมีการทำพิธีสวดส่งวิญญาณผู้ตายสู่เมือง แฉงที่เรือนในช่วงกลางวัน พร้อมกับการนิมนต์พระสงฆ์ มาสวดพระอภิธรรมศพในช่วงกลางคืน โดยในอดีตจะสวด เพียง 1 คืน เพราะไม่สามารถเก็บศพไว้ได้นาน และในเช้า วันรุ่งขึ้นจะนำศพไปเผาที่ป่าแควพร้อมทำพิธีเก็บอัฐิใส่ไห ฝังในหลุม และวางจองหรือแคร่ไม้ไผ่พร้อมสร้างเฮือนแคว ครอบไว้ ประดับเฮือนแควด้วยต้นจ้าวฟ้าหรือกาบ สำหรับ ผู้ชาย ส่วนผู้หญิงประดับด้วยต้นบัว เหมือนดังเช่นเฮือน

รูปที่ 12 เฮือนแควของผู้ชาย บริเวณบ้านกู่ ตำบลฮ้างตลอด อำเภอมายเซิน จังหวัดเซินลา

แแล้วของชาวไทดำในสิบสองจุไท (Pokhai, personal communication, January 28, 2011) (รูปที่ 13) แล้วทำพิธีส่งวิญญาณกลับไปยังเมืองแถง ซึ่งหมายถึง เมืองเทวดาหรือเมืองฟ้าและศูนย์กลางลาวโซ่งในสิบสองจุไทดินแดนของบรรพบุรุษที่จากมา (Kongyilamai, personal communication, January 29, 2011) ทั้งนี้ พิธีดังกล่าวจะต้องแล้วเสร็จภายใน 1 วัน หลังจากนั้นประมาณ 10-15 วัน จะต้องทำพิธีเรียกผีของผู้ตายกลับมาเป็นผีเรือนที่บ้าน

ในปัจจุบันหากผู้ตายเสียชีวิตที่เรือนศพจะถูกตั้งไว้ทำพิธีที่เรือน แต่ถ้าเสียชีวิตในโรงพยาบาล ศพจะถูกตั้งไว้ที่วัดและมีการสวดพระอภิธรรม 3 คืน แต่หากเป็นผู้ตายมีอายุไม่มากหรือตายอย่างผิดปกติจะสวดเพียง 1 คืน แต่เดิมจะนำศพจากวัดไปเผาที่ป่าแแล้ว แต่ในภายหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 ที่มีการสร้างเมรุที่วัดหนองปรัง วัดประจำตำบล ชาวลาวโซ่งในหนองปรัง จึงเปลี่ยนเป็นการเผาศพที่วัดก่อนนำอัฐิไปทำพิธีฝังที่ป่าแแล้ว ในวันเผาชาวบ้านจะนำข้าวต้มไปถวายพระสงฆ์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายตามพิธีทางศาสนาพุทธ หลังจากนั้นในวันรุ่งขึ้นจะทำพิธีเสี่ยงโยนไม้ไผ่ เพื่อหาพื้นที่ขุดหลุมฝังให้อัฐิและวางจองหรือแคร่ไม้ไผ่พร้อมสร้างเฮือนแแล้วครอบไว้พร้อมทำพิธีส่งวิญญาณ ทั้งนี้ นอกเหนือจากการทำพิธีเรียกผีผู้ตายกลับมาเป็นผีเรือน บางครอบครัวอาจมีการแบ่งอัฐิบางส่วนกลับมาบูชาที่เรือน เจกเช่นชาวพุทธส่วนใหญ่มาก่อนฝังอัฐิ สำหรับการสร้างเฮือนแแล้วนั้น ถ้าศพตั้งอยู่ที่ใดก็จะสร้างที่นั่นเพื่อความสะดวกในการขนย้าย จะไม่สร้างเฮือนแแล้วเตรียมไว้ก่อน เนื่องจากเฮือนแแล้วจะสร้างด้วยไม้ไผ่หรือเพกา ซึ่งผู้ฝังได้ง่าย แต่องค์ประกอบอื่น ๆ ของเฮือนแแล้ว เช่น ผ้าที่ใช้ทำตุ้ม หรือผ้าผูกกับเสาบิ๊ว สามารถ

รูปที่ 13 เฮือนแแล้วที่มีทั้งของผู้หญิงและผู้ชาย บริเวณบ้านหนองจิก ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

ทำเตรียมไว้ก่อนได้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวลาวโซ่งส่วนใหญ่จะประกอบพิธีศพแบบลาวโซ่งร่วมกับพิธีทางพุทธศาสนาก็ตาม แต่ก็มีลาวโซ่งบางครอบครัวที่จัดพิธีศพตามพิธีทางพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว (Pokhai, personal communication, July 23, 2011)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีศพนั้นจะเกิดขึ้นได้จากการผสมผสานระหว่างพิธีกรรมที่เกิดขึ้น องค์ประกอบที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม คือ เฮือนแแล้ว และพื้นที่ประกอบพิธีกรรม คือ ป่าแแล้ว ดังนั้น หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่กล่าวมา ก็ไม่อาจนับได้ว่าเป็นลักษณะแบบแผนและภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนลาวโซ่งที่สมบูรณ์แต่อย่างใด

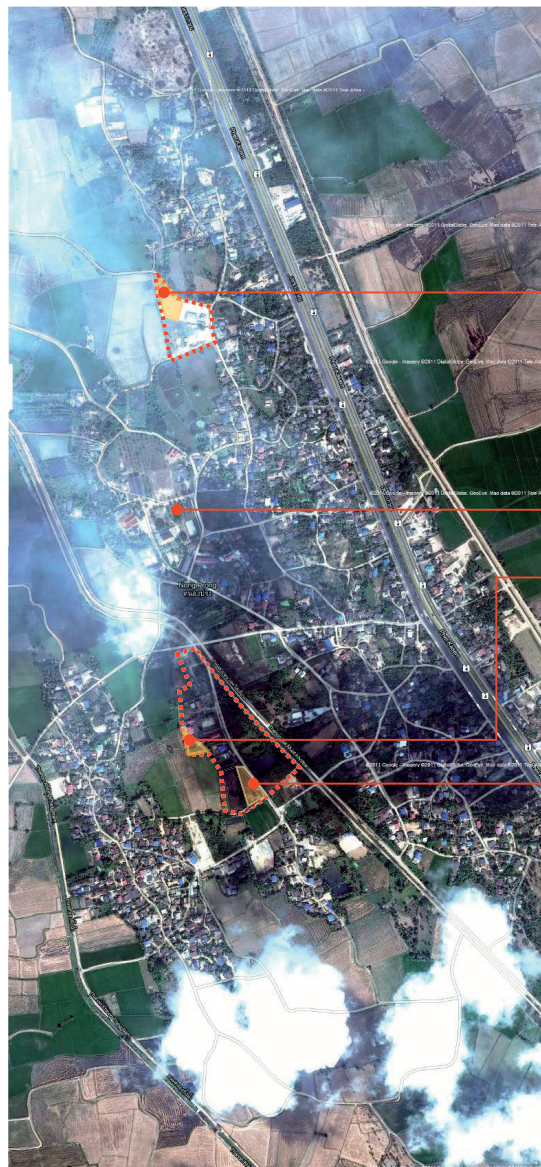
8. การเปลี่ยนแปลงของป่าแแล้ว

จากการศึกษาด้วยการสำรวจภาคสนาม ร่วมกับการสัมภาษณ์ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ สนั่น โพไค ผู้เชี่ยวชาญด้านการประกอบพิธีกรรมและพิธีศพของชาวลาวโซ่ง ตำบลหนองปรัง และถนอม คงยิ้มละไม ผู้นำด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมลาวโซ่ง และผู้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ปาน-ถนอม มีป่าแแล้วในชุมชนลาวโซ่ง บ้านหนองจิก (หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2) หนองปรัง (หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4) หนองเข้ (หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6) อบต. หนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี พบว่า ลักษณะทางกายภาพ บทบาทและรูปแบบการใช้งานของป่าแแล้วเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดในประเด็นต่อไปนี้

8.1 การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ

8.1.1 ตำแหน่งที่ตั้ง

ในปัจจุบัน ป่าแแล้วในตำบลหนองปรัง อยู่ใกล้ชุมชนค่อนข้างมากต่างจากในอดีต เนื่องจากการขยายตัวของชุมชนที่เข้ามาใกล้พื้นที่ป่าแแล้วมากยิ่งขึ้น และเป็นที่น่าสังเกตว่าป่าแแล้วของบ้านหนองเข้ (หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6) ตำบลหนองปรัง จะตั้งอยู่บริเวณริมถนนก่อนเข้าหมู่บ้านแทนที่จะอยู่ท้ายบ้าน ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากป่าแแล้วในพื้นที่ดังกล่าวเคยเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกันกับพื้นที่ป่าแแล้วของบ้านหนองปรัง (หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4) (Pokhai, personal communication, July 23, 2011) แต่ถูกแบ่งแยกพื้นที่จากการขยายตัวของชุมชน การขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรม และการสร้างสถานที่ราชการในพื้นที่ป่าแแล้วเดิม (รูปที่ 14 และ 15)

ป่าแหว บ้านหนองจิก หมู่ 1 และหมู่ 2

วัดหนองปรัง

ป่าแหว บ้านหนองปรัง หมู่ 3 และหมู่ 4

ป่าแหว บ้านหนองแซ หมู่ 5 และหมู่ 6

..... ขอบเขตพื้นที่ป่าแหวในอดีต ข้อมูล
จากการสัมภาษณ์ สนั่น โพไค
วันที่ 23 กรกฎาคม 2554

————— ขอบเขตพื้นที่ป่าแหวปัจจุบัน ข้อมูล
จากการสัมภาษณ์ สนั่น โพไค
วันที่ 23 กรกฎาคม 2554

ที่มา: ปรับปรุงจากข้อมูลภาพถ่ายทางอากาศ <http://maps.google.co.th>

รูปที่ 14 ภาพผังชุมชนแสดงตำแหน่งและขอบเขตของป่าแหว ตำบลหนองปรัง ในอดีตและปัจจุบัน
ที่ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และตำแหน่งวัดหนองปรังที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม

รูปที่ 15 ด้านหลังของศูนย์การเรียนรู้บ้านหนองปรัง มีเรือนลาวโซ่ง
จำลองที่สร้างไว้เพื่อการศึกษา

8.1.2 ลักษณะทางกายภาพของป่าแคว

ในอดีตป่าแควของแต่ละหมู่บ้านมักมีขนาดใหญ่ แต่ปัจจุบันมีขนาดเล็กลงอย่างเห็นได้ชัดและถูกแบ่งพื้นที่ไปเป็นสถานที่ราชการ ศูนย์วัฒนธรรม และพื้นที่เกษตรกรรม โดยจะเห็นได้จากป่าแควของบ้านหนองจิก (หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2) แต่เดิมมีขนาดเกือบ 1 ไร่กว่า ๆ ปัจจุบันเหลือพื้นที่ไม่ถึง 1 ไร่ ป่าแควของบ้านหนองปรัง (หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4) แต่เดิมเป็นป่าแควขนาดใหญ่ต่อเนื่องกับป่าแควบ้านหนองเข้ (หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6) มีพื้นที่รวมกันถึงประมาณ 32 ไร่ ปัจจุบันพื้นที่ป่าแควถูกแบ่งแยกจากกันเหลือเป็นพื้นที่ป่าแควสำหรับบ้านหนองปรังและบ้านหนองเข้ หมู่บ้านละ 1 ไร่กว่า ๆ (Pokhai, personal communication, July 23, 2011) ทั้งนี้ ในอดีตสภาพพื้นที่ป่าแควเป็นป่ารกมีเพียงถนนดินผ่านเหมือนทางเกวียน เข้าถึงได้ยากต้องเดินลุยข้ามลำห้วย โดยเฉพาะในช่วงฤดู

ที่น้ำเต็มห้วยจะต้องแบกศพเดินข้ามน้ำ แต่ในปัจจุบันป่าแควในตำบลนี้กลายเป็นที่โล่งราบ มีถนนคอนกรีตผ่านเข้าถึงได้ มองเห็นขอบเขตได้ชัดเจน นอกจากนี้ ในอดีตอาณาเขตของป่าแควจะบ่งชี้ได้จากแนวทางดินที่วัวเดินและลำห้วย ปัจจุบันหน่วยงานของรัฐได้เข้ามาช่วยดำเนินการปักหลักเขตของป่าแคว และใช้ถนนกับคลองขนาดเล็กเป็นตัวบ่งชี้ขอบเขต นอกจากนี้ ยังพบว่า ป่าแควที่ตำบลหนองปรังนี้ไม่ได้มีการแบ่งแยกพื้นที่ฝั่งศพของชายกับหญิงเหมือนป่าแควที่สิบสองจุไทย ซึ่งอาจเนื่องมาจากป่าแควมีขนาดเล็กกว่าก็เป็นได้ (รูปที่ 16-18)

8.1.3 ขนาดและรูปแบบของเหื่อนแคว

เหื่อนแควเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งเสริมให้ป่าแควของชาวลาวโซ่ง มีเอกลักษณ์แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ขนาดเหื่อนแควในพื้นที่ตำบลหนองปรังนี้

รูปที่ 16 ป่าแควบ้านหนองจิก หมู่ที่ 1 และ หมู่ที่ 2 ตั้งอยู่ด้านหลังศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

รูปที่ 17 ป่าแควบ้านหนองปรัง หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ตั้งอยู่ด้านหลังสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปรัง

รูปที่ 18 ป่าแควบ้านหนองเข้ หมู่ที่ 5 และ หมู่ที่ 6 อยู่บริเวณทางเข้าก่อนถึงหมู่บ้าน

จะมีขนาดเล็ก เมื่อเปรียบเทียบกับเขื่อนแควดั้งเดิมของชาวไทดำใน แคว้นสิบสองจุไทย มีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกัน ทั้งเสา จั่วฟ้า และเสาปัว แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า เขื่อนแควที่ตำบลหนองปรังนี้จะมีรูปแบบเรือนคล้ายเรือนกระดองเต่า ซึ่งเป็นเรือนแบบดั้งเดิมของเรือนชาวลาวโซ่ง แตกต่างจากเขื่อนแควในเวียงคานามที่คล้ายกับบ้านเรือนที่ดอนอาศัยอยู่ในปัจจุบัน จึงมีความเป็นไปได้ที่ชาวลาโวโซ่งที่อยู่ในประเทศไทยมีความพยายามที่จะแสดงตัวตนและสะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านเขื่อนแควนี้

8.2 การเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่

แต่เดิมป่าแควเป็นทั้งพื้นที่เผาศพ ผังอิฐ และเป็นพื้นที่ส่งวิญญาณผู้ตายสู่เมืองฟ้า และอีกนัยหนึ่งเป็นพื้นที่เชื่อมโยงผู้ตายกับดินแดนบรรพบุรุษสิบสองจุไทย สำหรับคนรุ่นก่อนที่อพยพย้ายถิ่นมาในช่วงแรก ป่าแควจึงเปรียบเสมือนพื้นที่เชื่อมโยงกับบ้านเกิด แต่ในปัจจุบันป่าแควในตำบลหนองปรัง ไม่ได้ถูกใช้ในการทำพิธีเผาศพอีกแล้ว พิธีเผาศพจะถูกทำในเมรุที่วัด ซึ่งจากคำบอกเล่าของผู้ประกอบพิธีศพชาวลาวโซ่ง ทำให้ทราบว่า ปัจจุบันชาวลาวโซ่งในตำบลหนองปรังทั้งหมดจะมาประกอบพิธีเผาศพที่วัดหนองปรัง (Pokhai, personal communication, July 23, 2011) ซึ่งอยู่ห่างจากป่าแควทั้ง 3 แห่งในรัศมีไม่เกิน 1 กิโลเมตร โดยป่าแควบ้านหนองจิก (หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2) มีระยะทางใกล้กับวัดหนองปรังมากที่สุด คือ 500 เมตร จากที่กล่าวมาป่าแควจึงลดบทบาทเป็นเพียงพื้นที่ส่งวิญญาณและผังอิฐเท่านั้น แม้ว่าบทบาทในฐานะของพื้นที่สาธารณะจะยังคงอยู่ แต่ได้ถูกเปลี่ยนหน้าที่ไปเป็นพื้นที่สาธารณะทางราชการและศูนย์เรียนรู้ของชุมชน ซึ่งใช้เป็นพื้นที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมใช้จัดกิจกรรมการแสดงตามประเพณี เช่น การขับร้องและการรำ เพื่อให้ความรู้ทั้งสำหรับคนในชุมชนและบุคคลภายนอก รวมถึงเป็นพื้นที่เรียนรู้การทำหัตถกรรมต่าง ๆ เพื่อการส่งเสริมอาชีพของคนในชุมชน นอกจากนี้ในบริเวณศูนย์เรียนรู้ยังมีการสร้างเรือนไทดำจำลองไว้ข้าง ๆ พื้นที่ป่าแคว เพื่อให้เยาวชนในชุมชนและบุคคลภายนอกได้มาศึกษาเรียนรู้อีกด้วย (รูปที่ 14 และ 15)

8.3 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งาน

การใช้งานในพื้นที่ป่าแควมีการใช้พื้นที่หลากหลายประโยชน์ใช้สอยมากยิ่งขึ้น คือ มีทั้งสถานที่ราชการ ศูนย์การเรียนรู้ และพื้นที่เกษตรกรรมอยู่ร่วมกับป่าแคว ไม่ได้

ใช้เพื่อการเผาศพเหมือนในอดีต ป่าแควได้กลายเป็นพื้นที่ตัวอย่างที่ให้บุคคลภายนอกได้มาทำการศึกษาเรียนรู้ประเพณีพิธีศพ องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีศพ รวมไปถึงเป็นพื้นที่ถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของชาวลาวโซ่งแก่เยาวชนในชุมชนและบุคคลภายนอก

9. อภิปรายปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของป่าแคว

จากการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่มีผลทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรม พัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงเกิดจากทั้งมนุษย์และธรรมชาติ ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรัพยากร เทคโนโลยี ความรู้ เศรษฐกิจ สังคม การปกครอง ศิลปะ วัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ดังนั้น ในการวิเคราะห์ปัจจัยและความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของป่าแคว ในการศึกษาครั้งนี้จึงอิงสมมุติฐานที่ว่า *คติความเชื่อ* คือ ประเพณีและคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพของชาวไทดำทั้งที่มีอยู่ดั้งเดิมและในปัจจุบัน และ*สภาพแวดล้อม* อันได้แก่ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง ตลอดจน*โครงสร้างของชุมชน* คือ สภาพการใช้ที่ดิน โครงข่ายเส้นทางคมนาคม เศรษฐกิจและสังคมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของป่าแคว ซึ่งผลจากการวิเคราะห์พบประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

9.1 คติความเชื่อทางพุทธศาสนา

คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมพิธีศพของชาวลาวโซ่ง ซึ่งส่งผลต่อเนื่องมายังบทบาทและความสำคัญของป่าแคว กล่าวคือ ดั้งเดิมพิธีศพของชาวลาวโซ่งจัดขึ้นใน 2 พื้นที่ คือ ที่เรือนกับที่ป่าแคว แต่เมื่อชาวลาวโซ่งอพยพย้ายถิ่นมายังประเทศไทย ด้วยนโยบายและกฎหมายของรัฐทำให้ชาวลาวโซ่งต้องปรับตัวกลายเป็นคนสองวัฒนธรรม คือนับถือทั้งพุทธศาสนาและศาสนาดั้งเดิมของชาวลาวโซ่ง ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนพิธีศพผสมผสานกันระหว่างพิธีทางศาสนาของชาวลาวโซ่งและพิธีศพของชาวพุทธ เนื่องจากในปัจจุบันชาวลาวโซ่งเริ่มนับถือศาสนาพุทธมากขึ้น วัดจึงกลายเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่สำคัญแห่งใหม่ ประกอบกับการสร้างเมรุขึ้นในวัดทำให้มีความสะดวกในการเผาศพยิ่งขึ้น บทบาทของป่าแควในการเป็นที่เผาศพจึงลดลง ป่าแควจึงมีนัยยะเป็นเพียงพื้นที่ทำพิธีส่งวิญญาณผู้ตายเท่านั้น

9.2 การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและโครงสร้างชุมชน

สภาพแวดล้อมและโครงสร้างชุมชนที่แปรเปลี่ยนจากอดีต เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของป่าแคว่ร่วมกัน กล่าวคือ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เช่น โครงข่ายถนนภายในชุมชน ระบบคลองชลประทานในหมู่บ้าน มีผลให้ป่าแคว่ที่เคยเป็นพื้นที่ผืนใหญ่ถูกตัดขาดจากกันกลายเป็นผืนเล็ก สามารถเข้าถึงได้ง่ายยิ่งขึ้น ประกอบกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนจากป่ารกทึบเป็นที่โล่ง ทำให้ป่าแคว่ลดความน่าเกรงขามและความศักดิ์สิทธิ์ลง การตั้งอยู่บนพื้นที่ราบของป่าแคว่ในตำบลหนองปร่งถูกปรับเปลี่ยนไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ง่าย ต่างจากป่าแคว่ในสิบสองจุไทย ดินแดนบรรพบุรุษที่ป่าแคว่มักตั้งอยู่บนที่ราบระหว่างภูเขาหรือที่ลาดเชิงเขา ซึ่งมีความสูงต่ำและลาดเอียง ไร่ใช้พื้นที่ทำกิจกรรมอื่นได้ยาก

เนื่องจาก ป่าแคว่เป็นพื้นที่ว่างสาธารณะแห่งเดียวของชุมชนประกอบกับการขาดแคลนงบประมาณของรัฐ ป่าแคว่จึงมักถูกเลือกให้เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการและหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งกระจายอยู่ตามชุมชนต่าง ๆ ตามนโยบายการกระจายอำนาจการปกครองมายังส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ในบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2542 ดังนั้น ป่าแคว่จึงถูกใช้งานหลากหลายประโยชน์มากยิ่งขึ้น ไม่ได้เป็นพื้นที่สงวนไว้เพื่อใช้ทำพิธีศพเหมือนในอดีต ทำให้พื้นที่ป่าแคว่มีขนาดเล็กลง ผลที่ตามมา คือ ไม่สามารถใช้เผาศพได้เหมือนเช่นเคย เพราะการเผาศพจะต้องใช้พื้นที่ประกอบพิธีค่อนข้างใหญ่ นอกจากนี้ยังไม่สามารถแบ่งแยกพื้นที่ฝังศพชายและหญิงได้อย่างชัดเจนเหมือนป่าแคว่ในสิบสองจุไทย แต่เดิมขอบเขตของป่าแคว่ถูกแบ่งด้วยทางวัวเดินและห้วยน้ำ แต่ปัจจุบันถูกแบ่งขอบเขตด้วยหลักเขตหรือถนน

จากการขยายตัวของชุมชนที่มากยิ่งขึ้นทำให้พื้นที่เกษตรกรรมลดลง พื้นที่ป่าแคว่บางส่วนถูกจับจองกลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรมของคนในชุมชน ไม่เป็นพื้นที่สาธารณะดังแต่ก่อน ทั้งนี้เมื่อทรัพยากรไม่ลดลง พื้นที่ป่าที่เคยตัดไม้มาใช้ได้ถูกประกาศให้เป็นเขตสงวน ชาวลาวโซ่งไม่สามารถตัดไม้มาทำฟันเผาศพได้ ประกอบกับเทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้น มีการสร้างเมรุเผาศพขึ้นที่วัดหนองปร่ง พิธีเผาศพด้วยกองฟืนหรือเชิงตะกอนที่ป่าแคว่จึงถูกยกเลิกไป

และถูกแทนที่ด้วยการเผาศพด้วยเมรุ นอกจากนี้ การขยายตัวของชุมชนยังมีผลทำให้ป่าแคว่ซึ่งแต่เดิมมักอยู่ท้ายบ้านห่างไกลจากกลุ่มเรือน กลายเป็นพื้นที่ใกล้แหล่งชุมชน

10. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในปัจจุบันนี้ป่าแคว่ของชาวลาวโซ่ง ตำบลหนองปร่ง มีการเปลี่ยนแปลงในทางกายภาพ คือ ตำแหน่งที่ตั้งของป่าแคว่ อยู่ใกล้ชุมชนมากยิ่งขึ้นและบางแห่งอยู่ด้านหน้าหมู่บ้านแทนการอยู่ท้ายบ้าน ลักษณะทางกายภาพของป่าแคว่ มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านขนาดพื้นที่ที่เล็กลง สภาพพื้นที่ ซึ่งเปลี่ยนจากป่ารกทึบเป็นพื้นที่โล่งว่างมองเห็นได้ง่ายและมีขอบเขตชัดเจน โดยบริเวณพื้นที่ฝังศพของชายกับหญิงไม่ได้ถูกแบ่งแยกกันชัด นอกจากนี้ขนาดและรูปร่างของเขื่อนแคว่ องค์ประกอบสำคัญของป่าแคว่ ยังมีขนาดเล็กและมีรูปแบบเรือนคล้ายเรือนแบบกระดองเต่าของชาวลาวโซ่ง ต่างจากของชาวไทยดำในสิบสองจุไทย ประเทศเวียดนาม นอกจากนี้ ป่าแคว่ในตำบลหนองปร่งยังมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ รวมถึงรูปแบบการใช้งาน กล่าวคือ ในด้านบทบาทและหน้าที่ป่าแคว่ลดบทบาทเป็นเพียงพื้นที่ส่งวิญญาณและฝังอัฐิเท่านั้นไม่ได้ใช้เผาศพ ทั้งนี้ บทบาทในฐานะพื้นที่สาธารณะของป่าแคว่ยังคงอยู่ แต่เปลี่ยนหน้าที่ไปเป็นพื้นที่สาธารณะทางราชการ และศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ส่วนในด้านรูปแบบการใช้งาน ป่าแคว่มีการใช้สอยหลากหลายประโยชน์มากยิ่งขึ้น กล่าวคือ มีทั้งสถานที่ราชการ ศูนย์การเรียนรู้ และพื้นที่เกษตรกรรม โดยป่าแคว่กลายเป็นพื้นที่ตัวอย่างให้บุคคลภายนอกได้ทำการศึกษาเรียนรู้ประเพณีพิธีศพของชาวลาวโซ่ง

การเปลี่ยนแปลงคตินิยมเชื่อของชาวลาวโซ่งที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธ สภาพแวดล้อม และโครงสร้างชุมชนจากบริบทถิ่นฐานเดิม เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กันและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของป่าแคว่ร่วมกัน โดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมสู่การเป็นสังคมชนบทสมัยใหม่ในยุคปัจจุบัน ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ป่าแคว่มากที่สุดในทุกด้าน โดยเฉพาะในด้านลักษณะทางกายภาพ อย่างไรก็ตาม คตินิยมเชื่อทางพุทธศาสนาไม่ได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของป่าแคว่โดยตรง เนื่องจากในปัจจุบันยังคงมีชาวลาวโซ่ง ซึ่งพยายามธำรงไว้ซึ่งความเชื่อตามศาสนา

ดั้งเดิมและความเชื่อเรื่องผีของตนโดยการปรับพิธีทางพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับพิธีตามคติความเชื่อของลาวโซ่ง แต่ในอนาคตอันใกล้เมื่อการประกอบกิจกรรมทางศาสนาที่วัดมีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ประกอบกับคนรุ่นใหม่เริ่มเคยชินกับสังคมแบบพุทธมากยิ่งขึ้น อาจมีโลกทัศน์ที่แตกต่างจากคนรุ่นพ่อแม่ ดังจะเห็นได้จากการที่เริ่มมีชาวลาวโซ่งประกอบพิธีศพตามแนวทางของศาสนาพุทธเพียงอย่างเดียว จึงมีแนวโน้มที่ในอนาคตป่าแฮ้วอาจหมดไป

อย่างไรก็ตามหากจะทำการศึกษหาแนวทางในการอนุรักษ์ป่าแฮ้วให้คงอยู่ นอกจากจะต้องให้ความสำคัญกับปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง ยังต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ บทบาทและหน้าที่ และรูปแบบการใช้งานดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งประเด็นของการหา

แนวทางในการอนุรักษ์ป่าแฮ้วนี้เป็นประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรุณศิริ ปาณินท์ คณะผู้ร่วมวิจัย ได้แก่ อาจารย์จตุพล อังสุขเวช และอาจารย์ศรุต โพธิ์ไทร จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ รวมถึงคุณนพดล จันทวีระ ผู้ให้การสนับสนุนข้อมูลและภาพประกอบ คณะผู้วิจัย ตลอดจนทุกท่านซึ่งมีส่วนร่วมในการทำวิจัยที่ไม่สามารถเอ่ยนามได้ครบถ้วน

References

- Impuntung, V., Chotima, C., Panin, O., & Kasemsuk, A. (2006). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โลกของชาวไทดำ: ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม [Final report: A relationship between dwelling environment of Tai Dum in Thailand and Vietnam]. Bangkok, Thailand: Faculty of Architecture Silpakorn University.
- Impuntung, V. (2010). การกลายรูปในเรือนลาวโซ่ง [Transformation of Lao Songs Houses]. First years progress report of holistic study for the adaptability in different context of Tai-Lao ethnic in the central region basin of Thailand. Bangkok, Thailand: 21 Century.
- Ministry of Culture, Office of The National Culture Commission & Faculty of Architecture Silpakorn University. (2006). แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม [Cultural landscape management]. Bangkok, Thailand: Amarin Printing and Publishing Public.
- Panin, O., et al. (2008). เรือนพื้นถิ่นไทย-ไท [Thai-Tai vernacular house]. Bangkok, Thailand: Faculty of Architecture Silpakorn.
- Panin, T., Jittirattanakorn, J., Ratanasupa, O., & Karnchanaporn, J. (2005). คติความเชื่อและระบบสังคมซึ่งสัมพันธ์กับเรือนและการอยู่ [Beliefs and social aspects in relation to house and living]. Bangkok, Thailand: Faculty of Architecture Silpakorn University.
- Pitiphat, S. (2002). ศาสนาและความเชื่อไทดำในสิบสองจุไทย สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม [Religious and Beliefs of Tai Dam in Sib Song Ju Tai]. Bangkok, Thailand: The Thai Khadi Research Institute Thammasat University.
- Pitiphat, S., et al. (2008). ไทดำ ไทขาว ไทแดง และไทเหลือง: อัตลักษณ์เปิด อัตลักษณ์ปิด [Tai Dam, Tai Khao, Tai Daeng and Thai Lueng: Opened-hidden identity]. Kasetsiri, C. (Ed.). Bangkok, Thailand: The Foundation for the Promotion of Social and Humanities Textbooks Project.

- Punpairoj, P. (2011). ไทดำรำพันถึงเรือนกระดองเต่า: จากขุนเขาเมืองแก่งสูล่มน้ำภาคกลางของไทย [Tai tortoise shaped houses: From the highlands of Muang Thaeng to the river basins of Thailand]. *Journal of Architectural/ Planning Research and Studies*, 8(1), 21-34.
- Samantararat, S., Tangkitngamwong, O., Limthongsakul., & Charoenchai, O. (2007). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมลุ่มน้ำเพชรบุรี [Final report: Cultural landscape in Phetchaburi Basin]. Bangkok, Thailand: Kasetsart University.
- Suebareepong, P. (2009). โข่งดอนมะนาว: วิถีชีวิตชุมชนไทยทรงดำบ้านดอนมะนาว อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี. [Song Don Manao: A lifestyle of Thai Song Dum community of Don Manao village, Song Peenong district, Suphanburi province]. Nakhonpathom: Phetkasem Printing Group.
- Yimrewat, P. (2001). ประวัติศาสตร์สิบสองจุไทย [History of Sib Song Ju Tai]. Bangkok, Thailand: Sangsan.